

ČEVJARSTVO V TOMAŽEVSKI FARI

Prispevek obravnava čevljarske obrtnike na omenjenem območju.

Ključne besede: čevljarstvo, obrt, Sv. Tomaž, tomaževska fara.

Čevljarstva sem se verjetno začel zavedati, ko so mi nekoč obuli prve čevlje, ki sem jih dobil od starejše sestre. Ne spomnim se, da bi jih kupovali, so se pa čevlji, ki so bili vedno enake velikosti, selili z večjih nog na manjše.

Še bolj kot čevlji, je bila pomembna čevljarska delavnica, ki je pri hiši že več kot 100 let, čeprav je zadnja desetletja namenjena predvsem skladiščenju, toda orodje, police s kopiti, miza, delovna miza, čevljarski stol in šivalna stroja so še vsi tam in v polnem številu. Starši so mi govorili, da so me fantiča, ki so me odvajali od plenice, posadili v delavnici na kahlo, in da sem tam predsedel veliko časa. Uspešno. V tistem času je v delavnici na Seniku delal le oče Jožef Ambrož, njegov oče Ivan, ki je z obrtjo začel po vrnitvi iz prve svetovne vojne in je bil takrat star že preko 70 let, pa ni več veliko delal v čevljarstvu. Oče je v tistih letih, ob popravilih rabljene obutve delal tudi nekaj nove, predvsem tistim, ki si zaradi invalidnosti ali kakšnih drugih posebnosti čevljev niso mogli kupiti. Spomnim se zgodbe očetove stranke iz sosednje vasi, ki mu je oče vedno delal čevlje, saj je imel eno nogo krajšo in je imel en čevelj z zelo debelim podplatom. Izvedel je, da mu kot invalidu pripada nadomestilo za nove čevlje. Prijavil se je, in, ko so ga poklicali na komisijo, je kot se za poštenjaka spodobi, šel tja z novimi

čevlji, ki mu jih je naredil oče. Na komisiji so mu čevlje pohvalili in mu rekli, naj jih kar nosi. Ko je prigodo razočaran povedal sodelavcu, tudi invalidu, ki je pred tem pri komisiji dobil nalog za nove čevlje, ga je ta vprašal, če je šel tja v teh lepih čevljih. Ko je to potrdil, mu je pametno odgovoril, da moraš na tak pregled v najslabših čevljih. Tudi teh je bilo v naši delavnici v obilju.

To so bili časi, skoraj 50 let nazaj, ko so ljudje pred zimo prinašali zimsko obutev v popravilo, v pomladanskem času lažjo obutev in tik pred začetkom pouka v septembru še šolske torbe. Predvsem zadnji dan je bilo teh veliko. O šolskih torbah je tudi zanimiva zgodba, ki še živi in tudi torba, ali pa vsaj kakšen kos usnja od nje. Očetov znanec iz sosednje vasi je delal v Nemčiji in je od tam prinesel usnje iz krokodilje kože, da mu je oče iz njega nekaj naredil. Ostanek, ki ga ni porabil, je dal očetu, in ta je iz njega naredil torbo, ki jo je najprej nosila najstarejša sestra, in potem se je torba selila po lestvici navzdol do nas, mlajših najemnikov. Ja, tudi eksotika je prišla na Senik v našo čevljarsko delavnico.

V naslednjih desetletjih se je prošnja soseda Lojza Bogu vedno bolj uresničevala in je bilo tudi popravil vedno manj. Sosed je namreč vedno govoril, da prosi Boga, da bi delali take čevlje, ki bi med uporabo razpadli in jih ne bi bilo več moč popravljati. To je danes skoraj pravilo.

Oče, čevljarski mojster Jožef Ambrož, se je poslovil proti koncu leta 2021, v času, ko bi bila njegova čevljarska delavnica pred pol stoletja

¹ Ciril Ambrož, Jožefov sin, ljubiteljski fotograf, Vičanci.

polna zimske obutve potrebne popravila. Bil je skoraj zagotovo zadnji čevljarški mojster svoje generacije. Mojstrski izpit je opravil leta 1952, potem so kmalu mojstrska izpite ukinili ter jih na novo obudili pred leti, tako da je danes spet mogoče pridobiti izobrazbo čevljarškega mojstra.

Z opisom se bom vrnil nazaj, tako daleč, kot je segal očetov spomin na čevljarško stroko. Oče Jožef Ambrož je bil predzadnji vajenec v domači čevljarški delavnici in zadnji pri svojem očetu Ivanu Ambrožu. Zadnji vajenec je bil Ivan Horvat iz Lahoncev. Učil se je v letih 1951–1954, rojen je bil leta 1938, umrl je leta 2020?

Jožef je bil rojen leta 1927, imel pa je tudi starejšega brata Ivana, ki je bil rojen 1919. in je bil kot najstarejši sin po tradiciji zapisan domači obrti in tudi mali kmetiji. Zato so Jožefa leta 1939 poslali v klasično gimnazijo v Maribor, ki jo je uspešno opravljal do začetka druge svetovne vojne, ko je bilo šolanje prekinjeno. Po povratku domov je ponavljal šolsko snov in opazoval čevljarje pri delu, posebej brata Ivana, saj je bil oče Ivan takrat cestni nadzornik na Pohorju, čeprav je bil nosilec obrti. Brat Ivan mu je bil vzgled in učitelj in tako je v letih vojne opravil vajeništvo in na koncu pomočniški izpit, ki ga je bilo treba opravljati v drugi delavnici in ga zagovarjati pred komisijo. V času šolanja je večina praktičnega šolanja potekalo doma, teoretični pouk pa je v zimskem času potekal na Ptuj v Mladiki in to trikrat tedensko. Vajenec Ivan Horvat je bil v vsakem učnem letu tri mesece na šolanju v Ljubljani.

Vojna je v veliki meri posegla v življenji bratov Ivana in Jožefa, saj je bil Ivan vpoklican v nemško vojsko leta 1943 in bil v januarju 1944 pri Monte Casinu v Italiji težko ranjen. Proti koncu leta 1944 je bil odpuščen domov kot nesposoben za

vojaško službo, kar je pomenilo, da bi tudi dela v delavnici in na kmetiji težje opravljal, zato je šel po vojni na šolanje v Maribor v gradbeno stroko, brat Jožef pa je bil poslan na služenje obveznega vojaškega roka, kjer pa je ohranil stik s čevljarško stroko in seveda tudi strokovno napredoval, saj je dve leti delal v čevljarških delavnicah v Kranju, v Račah, v Klani, na Reki, v Zemunu in še kje. V tem času je bil nosilec obrti še oče Ivan in to vse do leta 1953, ko je obrt predal sinu Jožefu, ki je obrt sklenil leta 1964.

V letih po vojni je bilo dela veliko, saj se je industrija obutve počasi širila, potrebe pa so bile velike, tako za popravila kot za izdelavo nove obutve. Nekateri čevljarji so s povezali z obutveno industrijo in so delali le nekatere faze del za industrijo, vendar so bila ta dela slabo plačana. V začetku petdesetih let se je oče odločil, da bo opravil mojstrski izpit. Opravil je teoretične izpite in tudi mojstrsko izpitno delo, ki ga je opravljal v čevljarški delavnici Felicijan v Mariboru. Izdelati je moral par šivanih gozdarjev. Najprej je bilo treba narediti risbo, kroje, izrezati usnje, strojno zašiti in gozdar izdelati do konca. Normativ je bil 20 ur. Izpitna komisija je izdelek pregledala in potem je bilo treba izdelek še zagovarjati. Takrat so izpit opravljali štirje kandidati in ena kandidatka. Ko je bilo vse končano, so morali peljati komisijo na večerjo v Veliko kavarno.

Spomin na čevljarje in čevljarjenje, predvsem v družini Ambrož, je očetu Jožefu segal do deda Franca Ambroža (1856–1931), ki ni bil izučen čevljar, je pa čevlje popravljaj. Sin Ivan (1890–1974) se je čevljarške obrti in spretnosti učil pri čevljarju Šnajderju na Runču, potem je začel delati doma, dokler ni bil vpoklican v redno vojsko tedanje Avstro-Ogrske; ko je z vojaško obvezo zaključil, se je začela prva svetovna

vojna, ki mu je vzela še štiri leta in brata Martina, ki je padel na Tirolskem. Njega je vojna vodila od Galicije, dalje na Karpate potem na Sočo, v Tirole in na Piavo, od tam pa je pobegnil domov. Ko je po vojni začel z obrtjo, je delal doma in po šterah, imel je pomočnike in učil vajence. Teh je bilo v času obrtništva 21 (nekateri izmed njih, ki se jih je oče spomnil, so bili: Jakob Vaupotič iz Litmerka (nekaj časa je imel svojo obrt v Ormožu), Stanko Jaušovec z Runča (imel je obrt v Ormožu, potem je delal v goricah), Fekonja (ime ni znano), Alojz Petek iz Žvaba (deset let je delal kot pomočnik v delavnici na Seniku), Anton Rizman iz Vitana, Jakob Munda iz Vičancev, Jožef Marin iz Bodkovcev, Stanko Kosi iz Koračic, Franc Kralj iz Lahoncev, Ivan Horvat iz Lahoncev, sinova Ivan in Jožef ...

Obrt in čevljarstvo seveda nista zamrla niti med drugo vojno, saj so bile potrebe enake kot v mirnem času. Delali so vsi trije domači čevljarji in tudi kakšen pomočnik, kolikor jih ni zajela vojna obveznost in prisila. Oče je pripovedoval, da so za mizo v delavnici večkrat sedeli partizani v civilu in nemški orožniki. Na srečo so bila vsa ta srečanja brez posledic.

Med vojno in v času gospodarske krize je bil čevljarstvo material drag in težko ga je bilo dobiti. Ljudje bi radi novo obutev, toda zaradi slabih časov se je večino le popravljalo.

Po vaseh v tomaževski fari se je čevljarstvo po očetovem spominu v tistem času opravljalo v veliko vaseh, če pa v kakšni vasi ni bilo čevljarja, sta bila mogoče v sosednji dva. Na Seniku je bil še Franc Hebar, ki je imel pomočnike in vajence. Pri njem so se učili: Jakob Petrena iz Sejancev, Ciril Klemenčič iz Male vasi, Jožef Grašič iz Male vasi. Franc Hebar se je učil pri Megli v Pršetincih. Hebar je delal kot obrtnik še po

drugi vojni, čevljarstvo je delal tudi brat Janez, ki je imel delavnico v Rakovcih. V Hranjigovcih je čevljaril Peter Črnjavič (ni imel obrti); na Sejancih se je s čevljarstvom ukvarjal Jakob Petrena (obrti ni imel, je pa delal v Mariboru v čevljarstvu Gregorinčič). V Zagorju je bil čevljar Jožef Grašič, ki je v petdesetih letih, za Jožetom Ambrožem, opravil mojstrski izpit, ni pa imel obrti (pozneje je bil zaposlen v Nemčiji).

Na Žvabu je deloval čevljar Alojz Petek s svojo delavnico. Njegov učenec je bil Anton Kralj. Petek je začel uk pri Ivanu Ambrožu leta 1927 in je pri njem delal do vojne. Mojstrski izpit je naredil v Gradcu, zgradil si je delavnico, kupil si je dva šivalna stroja, po vojni je še nekaj časa delal, potem pa ni več napredoval, saj so se časi za čevljarstvo obrt poslabšali. Ohranil pa je silno lep odnos do prvih delodajalcev in se je velikokrat z veseljem oglasil.

V Savcih sta čevljarila Feliks Nedeljko in sin, vendar nista imela obrti. V Hranjigovcih je bil čevljar Alojz Petek, ki je delal večinoma za domače, pozneje se je usmeril v zidarstvo.

Nekateri gospodarji, predvsem kmečki, ki so dali obdelati kože zaklanih svinj in goved, so želeli, da bi čevljarji prišli delat na dom. Ob tem so obutev popravljali in tudi delali novo. To je trajalo več dni. Spali so tam ali pa šli domov. Delali so v okoliških vaseh in tudi zunaj domače fare.

Materiale so nabavljali v Ormožu pri Kralju in Pirihi, na Ptuju v Konusu, v Ljutomeru pri Martinošiču in tudi v Mariboru. Drobni material, predvsem klince in žeblice so imele tudi vaške trgovine. Kopita so že tedaj delali v Kopitarni Sevnica. Šivalni stroji so bili velik pripomoček, saj je bilo šivanje hitro in natančno. Seveda pa jih niso imeli vsi čevljarji, zato so delali te usluge

tudi za druge. Ivan Ambrož je prvi šivalni stroj kupil kmalu po prvi vojni, drugega pa leta 1935. Stroji so bili takrat dragi, saj so stali več kot deset parov čevljev. Singer je bil že tedaj pojem kvalitete. »Flahštošarica« je bil za šivanje novih in »cilinderca« za popravilo starih.

Delovni dan čevljarjev je bil šest dni, delalo se je od šeste zjutraj do večera. Električna je prišla v naše kraje po 50-ih letih, do tedaj so svetili s petrolejkami in tudi s karbidovkami. V času razcveta čevljarstva se je delalo pri slabi luči. Povpraševanje za storitvami se je povečalo pred zimo in tudi pred veliko nočjo, ko si je marsikdo zaželel nove obutve.

Pri popravilih čevljev, predvsem podplatov iz usnja, ki so bili hitro obrabljeni, je velik napredek pomenila široka uporaba gumipodplatov po drugi vojni. S tem se je močno podaljšala življenjska doba čevljev. Pojavila so se tudi lepila in zadrge. Znanja in spretnosti so se nadgrajevale. Usnjeni podplati so na mehkih travnatih in ilovnatih podlagah dolgo in dobro držali, na gramoznih, asfaltnih in betonskih podlagah pa je bila obraba izjemno hitra.

Čevljarji so predvsem na zahtevo strank sledili tudi modi, saj so predvsem pri ženski obutvi sledili »trenutno lepemu«. Pri moški obutvi so veljalo kot zelo zahteven izdelek visoki škornji z mehki ali trdimi »sarnicami«. Še danes pomnim, da jih je dedek obul včasih ob posebnih priložnostih. Tudi otroci smo imeli pol visoke usnjene škornje, ki smo jih vsaj trije zapovrstjo ponosili, saj je bila obutev vzdrževana in s tem je bila njihova življenjska doba dolga. Prej smo se je naveličali, kot se je raztrgala. Spomnim se zgodbe, ki se nanaša na nevzdrževano obutev. Zanimarjane čevlje je v popravilo prinesla sovaščanka in dedek ji je rekel: »Marica, preveč

si jih mazala«, pa je odgovorila: »Kaj boste pravili, niti enkrat jih nisem namazala!«

Kože kot surovino za usnje je bilo treba strojiti, da je potem lahko nastala obutev, torba, pas ali pa bič. Spomnim se, da je oče nekoč odpeljal telečjo kožo v strojenje v Radoslavce, in ko je bila po nekem času gotova in predelana v telečji boks, sva šla z očetom s traktorjem ponj. Dobila sva v rolo zvit kos telečjega usnja, z ene strani lepo svetlečega in neizmerno smrdečega (postopek izdelave kože je znan in sestavine niso bile ravno dišeče). »Saj se bo *zluftalo*«, je rekel oče, ko sva z vrstico zvitek privezala na traktorski priklop, da ga ne bi izgubila. Seveda ga nisva, saj naju je smrad do doma opominjal, da je še vedno z nama. *Kūžnarija*, kot so rekli predelovalnici kož, je bila tudi v Ormožu na Ptujski cesti, kjer je bila pred leti Tovarna Jože Kerenčič, danes pa je tam stanovanjski blok.

Čevljarstvo je bilo, ne samo pri Tomažu, ampak v vsej širši okolici žrtev hitrega in cenejšega dela industrije, ki je s poceni materiali in modno obliko ter z veliko izbiro zadovoljila večino. Odlična obutev iz najboljših materialov pa ima še vedno podobno ceno, kot je bila »kalkulacija« obutve očeta pri opravljanju mojstrskega izpita.

Znanje in spretnosti se najlažje iztrgajo pozabi, ko se prenesejo na mlajši rod ali so zapisane. Čevljarska spretnost se je v naših krajih popolnoma izgubila, z zapisanim, pa je na to pomembno stroko ohranjenega vsaj nekaj spomina.

POVZETEK

Z zapisom očetovega pričevanja o čevljarjih in čevljarstvu pri Svetem Tomažu sem želel iztrgati pozabi vsaj nekaj spomina na izredno pomembno obrt, ki je zaradi popolne industrializacije panoge v našem okolju popolnoma usahnila, čeprav je večino dvajsetega stoletja še omogočala delo in zaslužek. Nekateri so od nje živeli, drugi so jo opravljali kot dopolnitev, predvsem h kmetijski dejavnosti. Ob navedenem je treba omeniti, da je na vsem območju le še ena v celoti ohranjena in opremljena čevljarska delavnica ter ena delno porušena z nekaj malega orodja in opreme, vse druge so preurejene v druge namene, orodje izgubljeno in predvsem zavrženo, čevljarji pa so že vsi pokojni.

Čevljar Jožef Ambrož v domači delavnici.
Foto, hrani: Ciril Ambrož.